

Стасюк Т.В.,
канд.філол.наук, доцент,
завідувач кафедри іноземних мов,
Дніпровський державний
аграрно-економічний університет,
м.Дніпро, Україна

**ТЕРМІНОЛОГІЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ПЕРВИННИХ
(УНІВЕРСАЛЬНИХ / ЗАГАЛЬНОФІЛОСОФСЬКИХ /
ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ) КАТЕГОРІЙ
У ТЕРМІНОСФЕРІ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ**

Стаття є черговим етапом вивчення актуального питання сучасної когнітивної лінгвістики – термінологічної репрезентації ментальних категорій у мові спеціального призначення. Метою розвідки є подання фрагменту аналізу механізмів роботи свідомості людини з освоєння навколишнього світу та втілення знання про світ у спеціальних ментально-мовних структурах – категоріях мислення та інтерпретації знання про світ. У цій статті увага сфокусована на первинних (універсальних / загальнофілософських / фундаментальних) категоріях та їхній репрезентації у терміносфері новітніх технологій. Виявлено особливості втілення ідей, відбиття процесів сприйняття, осмислення й трактування явищ технологічної дійсності. Основні групи первинних категорій віднайдено методами лексичної категоризації, які лежать в основі класифікації тематичних груп, лексико-семантичних груп, рядів термінів. Досліджувані універсальні категорії представлено в різноманітні субкатегорій, які широко функціонують у сфері новітніх технологій.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика; категорії знання / мислення; термінологічна репрезентація; первинні категорії; універсальні категорії; загальнофілософські категорії; фундаментальні категорії.

Процес пізнання людиною навколишнього світу безперервний. Людина починає вивчати світ із моменту народження й продовжує робити це протягом усього життя. У гуманітарному знанні розрізняють два види пізнання – повсякденне, або життєве (сприяє входженню людини в соціальне й культурне середовище, забезпечуючи формування в індивіда функціональних орієнтирів, що допомагають йому жити й діяти адекватно до реалій цього світу) і наукове, або раціональне (яке базується на повсякденному пізнанні й знаходиться в тісній взаємодії з ним) [3, с. 13]. В основі кожного з видів пізнання лежить здатність людини до категоризації, тобто віднесення ідентифікованого

предмета чи явища до тієї чи іншої категорії предметів чи явищ, раніше сформованої у свідомості індивіда [3, с. 4].

Лінгвістичне осмислення проблеми категоризації відображає концепція В. фон Гумбольдта, відома як “учення про внутрішню форму мови”: дослідник висунув постулат про існування особливого мовного світобачення: “Мова – це світ, що лежить між світом зовнішніх явищ і внутрішнім світом людини” [4, с. 304]. Учення В. фон Гумбольдта щодо категоризації розвивалося й доповнювалося новим змістом протягом ХІХ–ХХІ століть і пов’язане з іменами Р. Брауна, Л. Вайсгербера, А. Вежбицької, Л. Вітгенштейна, Ш. Даніеля, Л. Заде, П. Екмана, П. Кея, Дж. Лакоффа, Ф. Лонсбері, М. Мінського, Дж. Остіна, Е. Рош, Р. Халліга, Г. Хольца та ін. Орієнтування мови на вираження світобачення людини та усвідомлення того факту, що мова є невід’ємною частиною пізнання, сприяло протягом останніх десятиліть активізації розробок проблем мовної категоризації українських науковців, що підтверджено дослідженнями Б. В. Грещука, І. В. Насталовської, О. О. Селіванової, О. С. Снітко, Н. В. Слухай, В. Ф. Старко, Т. Ф. Семашко, Н. Д. Парасіна. Окремих аспектів лексичної категоризації торкалися у своїх працях українські лінгвісти Ф. С. Бацевич, С. В. Бронських, Т. П. Вільчинська, Б. В. Грещук, Г. В. Межжеріна, І. В. Насталовська, Ж. П. Соколовська, О. О. Тараненко, проте ґрунтовного аналізу аплікації теорії лексичної категоризації у сфері термінології у сучасних мовознавчих розвідках не виявлено.

У сучасному мовознавстві **актуальними** стали когнітивні аспекти вивчення як функціонування мови, так і її природи. Злободенності набрала проблема категоризації – втілення знання, досвіду, механізмів освоєння світу людиною. В особливому фокусі опинилося питання термінологічної репрезентації ментальних категорій – шляхів утілення спеціального знання в терміні.

Метою статті є відстежити особливості термінологічної репрезентації первинних (універсальних / загальнофілософських / фундаментальних) категорій у терміносфері новітніх технологій.

Завдання розвідки включають такі етапи аналізу: розглянути лексичну категорійну модель терміносфери новітніх технологій, яку можна представити як конгломерат лексичних категорій; дослідити реалізацію категорій “матерія”, “рух”, “простір”, “час”, які найповніше відбивають сутність первинного, емпіричного пізнання; розглянути субкатегоріальний поділ кожного класу в межах чотирьох зазначених категорій, які відбивають основні характеристики організації всесвіту.

Термін як мовний знак акумулює знання різних типів категоризації, оскільки відбиває різні етапи пізнання світу – від наївного сприйняття до штучно регульованого осмислення, відповідно вербалізуючи знання – універсальне (життєве), наукове (раціонально-логічне, енциклопедичне) і професійне (засноване на професійному досвіді та сформоване як результат професійного пізнання), експлікуючи його в мовних категоріях. Термін репрезентує різні структури знання, засновані на різному досвіді взаємодії людини зі світом і різними каналами введення до фахового обігу. Сукупності термінів формують терміносфери, що є вербальними репрезентантами наукової / професійної когнітосфер, в основі організації яких лежить “комплекс значущих категорій” [2, с. 69]. На думку Є. І. Гурєєвої, терміносфера як складна багаторівнева структура може бути представлена у вигляді сукупності категорій, оформлених на основі спільності значення та функціонування термінологічних одиниць [5, с.128-131].

Результат лексичної категоризації як лінгвокогнітивного процесу виявляє себе у віднаходженні основних груп універсальних / загальнофілософських / фундаментальних категорій, під які можна підвести реалії повсякдення терміносфери новітніх технологій і які лежать в основі класифікації традиційно досліджуваних у мовознавстві тематичних груп (ТГ), лексико-семантичних груп (ЛСГ), рядів термінів. До універсальних категорій відносять категорії “матерія”, “рух”, “простір”, “час”, які найповніше відбивають сутність первинного, емпіричного пізнання, а тому їх вербалізує найбільша кількість термінів, організованих у відповідні ТГ.

Матерію (речовину), з одного боку, визначають, як реальний речовинний субстрат, з якого складаються всі тіла, і який є основою або середовищем всього того, що чуттєво сприймає людина, з другого – як дещо, що заповнює простір (Всесвіт). Релевантною для категорії **“матерія”** є категорія **“речовина”** через те, що матерія – це завжди речовина, подільна на предмети, організована у форми. У терміносфері новітніх технологій вербалізовано чималу кількість понять, що втілюють ці універсальні категорії. Наприклад, категорію **“матерія” / “речовина”** на лексико-семантичному рівні репрезентує відповідна ТГ термінів, яку можна структурувати за сферами її актуалізації, наприклад: *докваркова надцилірна матерія, програмована матерія, автовідновлюваний матеріал, метаматеріал, темна матерія, баріонова матерія, генетичний матеріал, кетонова речовина, адронна речовина.*

Іншу властивість матерії, її організації увиразнює категорія **“простір”** як універсальна, що відбиває властивості матеріальних явищ; зокрема десь перебувати, якимось розташовуватися, володіти якоюсь формою; а тому виражає спосіб існування матерії. Простір охоплює структури, сукупності виявів матерії, їх протяжність, взаємодію тощо. Пор., наприклад, відповідні ТГ термінів: *чотиристрижнева просторова ферма, простір пучка випромінення, міжтканинний простір, цис-конфігурація, інформаційний простір, рекламний простір, світовий ринковий простір, обсяг організаційного простору.*

Субкатегоріями, які відбивають основні характеристики організації простору й предметів у просторі, є такі, які репрезентують ЛСГ термінів різних терміносфер: **“протяжність”**, наприклад: *міжпланетні станції, траса полігону, хімікорадіаційні полігони, полімерні ланцюги, трансплантована ділянка IP-тунелі, магістральні мережі, дистанційний консалтинг, інжиніринг робочого простору* тощо; **“фрагментарність”**, наприклад: *фрагментна ґратка, блок датчиків прискорень, реплікаційний фрагмент, уривчастий перикард-тон, дефрагментація диска, фрагментний аналіз, фрагментарна пам'ять* тощо; **“точка відліку / місцезнаходження / локалізація в просторі”**, наприклад: *центральний реактор, ультразвуковий локатор, арена вигону,*

катапультна капсула, кластогенний агент, головний сервер, локальна мережа, домен, IP-адреса, робоча станція, епіцентр управлінського середовища, країни-сателіти, локус контролю тощо; **“вертикаль – глибина / низ // висота / верх”**, наприклад: субімпульс, субміліметрова хвиля, сублімація, субіон, апекс росту, субміцелярний розчин, субдиректорія, субкаталог, субмодальність, субвенція тощо; **“горизонталь – праворуч / ліворуч”**, наприклад: бічний прес подавання палива, правостороння межа функції, боковий край органу, права / ліва поляризація речовини, правообертальне реле, правий / лівий канал передавання звуку, ліві сили, лівополушарні функції тощо; **“попереду / позаду”**, наприклад: форвардер подавання, провідний вал редуктора, посттранскрипція, препептидний, пілотний сигнал, фронтальний блок, авангардний корпус, фасадна реклама тощо; **“наближеність / віддаленість”**, наприклад: віддалений хірургічний робот, габарит наближення будівель, GPS-стеження за худобою, точне зрошування, віддалене діагностування, контактне діагностування, віддалений доступ, віддалений виклик процедур, віддалений сеанс, віддалена телеприсутність, дистанційна робоча група, віддалене маніпулювання, віддалений банкінг, віддалений моніторинг тощо; **“частина / ціле” / “сегмент простору”**, наприклад: рушійний відсік, місячний модуль, вічко плати, сегмент мережі, ділянка шини, бактеріальна капсула, спектр світла, зоборонена зона провідника, міжтканинний простір, операбельний сегмент, шквал даних, атакова лавина, сегментація диску, слот, сервер, локальна мережа, глобальна мережа, холізм, плерома, елементарний потік, ринкова сегментація тощо; **“вмістище – внутрішнє / зовнішнє”**, наприклад: внутрішня напруга, конденсований вибух, фізико-хімія поверхневих явищ, голокринова секреція, вивільнення енергії, термінал, контент, внутрішній діалог, бізнес-інкубатор тощо. Актуалізація таких категорій відбувається завдяки функції людської свідомості встановлювати орієнтири розташування предмета в просторі й виражати їх лексемами-соматизмами.

Взаємодія категорій **“матерія” / “речовина”** і **“простір”** породжує субкатегорії **“об’єкт” / “предмет”** і **“елемент”**, а отже на лексичному рівні

відповідні тематичні підгрупи термінів (ТПГ). Субкатегорія “об’єкт” формувалася швидше як уявлення про топологічно замкнену частину простору, яка концентрує конкретний вид матерії у вигляді особливого тіла, що має певні фізичні характеристики: контури, розмір або об’єм, колір, форму тощо [6]. Виокремлення об’єкта в філогенезі є результатом складного процесу когнітивної еволюції, сутність якої багато в чому визначається категоризацією. Цю субкатегорію в терміносфері новітніх технологій на лексико-семантичному рівні втілює відповідна ТГ термінів, яку можна структурувати відповідно до сфери її актуалізації, наприклад: *шлаковий терикон, мідний каньйон, стовбурова клітина, плазматична клітина, полімерна макромолекула, мюонний атом, безядерний атом, надпровідне волокно, кристалічний провідник, дисперсна емульсія, радіо-мама, електронний учитель, офіційний злодій* тощо. Усе матеріальне, фізичне, що людина може відчувати, можна розділити на те, що створене людиною, і на те, що не є результатом її діяльності. Все те, що є матеріальним, але не створене людиною, і може існувати незалежно від її діяльності, виражене універсальною категорією “**природа**”. Природа як частина універсуму обов’язково формується на основі матерії. Природу, якщо розглядати її з погляду проживання в ній людини, можна також розуміти як довкілля. У цьому випадку, продукти людської діяльності вже будуть входити до складу довкілля як його елементи, як так звана “**друга природа**” / “**артефакти**”. Ця субкатегорія реалізується найбільше в ментально-мовному просторі новітніх технологій природничого (наприклад: *клон, кріоорган, кріопротектор*) і технічного (наприклад: *макет, драфт, карта*) напрямів.

Як зазначає Л. А. Манерко, “людина, протиставляючи предмет іншим предметам у просторі, бачить його через певні ознаки, властивості, складники, і в цьому порівнянні співвідносить предмет із просторовими характеристиками, що визначають його місцезнаходження, статичність або динаміку, можливості взаємодії з іншими предметами” [7]. Взаємодія категорій “**матерія**” / “**речовина**” і “**простір**” породжує також субкатегорію нижчого рівня –

“властивість об’єкта / предмета”, що реалізує себе в субкатегоріях ще нижчого рівня – **“форма”**, **“розмір”**, **“довжина”**, **“ширина”**, **“висота”**, **“місце у просторі”**, **“маса”**, **“вага”**, **“кількість”**, **“якість”**, які можна структурувати відповідно до сфер їхньої актуалізації. На лексико-семантичному рівні така градація представлена відповідними ЛСГ і лексико-семантичними підгрупами (ЛСПГ).

Власне субкатегорія **“властивість об’єкта / предмета”** виражає загальний атрибут предмета / об’єкта / речі, який може бути суттєвим – несуттєвим, відмітним – невідмітним, що виражає відповідна ЛСГ термінів, наприклад: *динамічність роботи, достатність вихідної інформації, доступність ринку, досяжність клієнта, еволюційність критеріїв, еволюційність систем, ефективність співробітництва, ефективність функціонування організації, конфіденційність інформації*. Різновидом цієї категорії за певних умов може виступати категорія **“здатність”**, яка увиразнює властивість когось або чогось, що дозволяє йому здійснити якусь дію, наприклад: *конкурентоспроможність продукції, інноваційна посильність організації, компетентність керівництва, буферність системи, динамізм ділового кола, конкурентоспроможність організації, групова збалансованість колективу*. Вираження в терміносфері новітніх технологій субкатегорій **“форма”** і **“розмір”** має свої особливості, які полягають у широкому використанні геометричної номінації, заснованої на порівнянні ознак і на предметно-чуттєвому сприйнятті. Субкатегорія **“форма”** зумовлює актуалізацію субкатегорії **“розмір”**, лексико-семантичними засобами репрезентації яких є ЛСПГ термінів відповідно до сфер їх функціонування, наприклад: для субкатегорії **“форма”** – *кубічний кристал, енергетична куля, тетраедрична молекула, пірамідальна молекула, кубічний епітелій, кульова блискавка, кульовий розряд, квадратна матриця, пірамідальне поле, піраміда потреб Маслоу, золотий трикутник маркетинга*, для субкатегорії **“розмір”** – *макроліт, макрокристал, гіпербазит, мікрохвиля, мікрон, мікроорганізм, макроцитоз, макрофаг, макроасемблер, макрогенератор, мікропроцесор,*

макробібліотека, мікро-ЕОМ, мікромодуль, мініцикл, макрофото, макросвіт, мікрокосм тощо. Субкатегорія **“довжина”** представлена, наприклад, такими ЛСПГ термінів: *далекомір, високовольтний вимикач, довжина дуги, довжина вектора, коротка тонна, довжина хвилі, диплоїдна клітина, довголанцюжкове роздвоєння, довго ланцюжкова макромолекула, короткий лінк, короткі статуси, короткий домен, довгий домен, маршрут, шлях, трафік, короткий стек, коротка позиція товару, дистанційна освіта, дистанційне навчання, дистанційне весілля, дистанційне управління, дистантний вплив на маси* тощо. Субкатегорію **“ширина”** репрезентують, наприклад, ЛСПГ термінів: *широкоформатний друк, ширококутний об’єктив, мультиплекс, гіпохорда, хроматографія, вузький молекулярно-масовий розподіл, розрядження рядка, широкополосний формат, розширення свідомості, широкомасштабна програма* тощо. Субкатегорія **“висота”** знаходить відбиття в ЛСПГ термінів, наприклад: *ешелонування судна, наднизька напруга, низьковольтний пристрій, високі частоти, високомолекулярні сполуки, високий анестезіолого-операційний ризик, низька частота передавання даних, високий друк, низький профіль компанії, низький попит, гіперкорекція, високий ренесанс* тощо. Обсяг усього матеріального утворюється певною кількістю речовини, з якої воно складається, – масою. І нарешті, оскільки все матеріальне має масу, то воно прагне впасти на Землю під дією сили тяжіння, тобто має вагу. Отже, актуалізуються важливі субкатегорії **“маса”** і **“вага”**, які на рівні термінів-репрезентантів виявляють себе у таких ЛСПГ, наприклад: **“маса”** – *електрон, інерція, заряд, уран, водень, потік, прискорювач, електродат, цільова група;* **“вага”** – *гравітація, габарит, невагомість, салієнтність, тиск, щільність потоку, вага файлу, обсяг даних, рівновага інтересів* тощо. Якщо предмети / об’єкти / речі є окремими скупченнями речовини, оформленими відповідними фізичними параметрами, їх можна рахувати, тому є необхідність говорити про кількість речовини чи предметів, а у зв’язку з цим і про їхню якість. Субкатегорія **“кількість”** (рівень ЛСПГ) на вищому рівні категоризації реалізується в субкатегоріях **“величина”**, **“показник”**, **“коефіцієнт”**,

“обчислюваність”, **“одиниця вимірювання”**: категорія **“величина”** репрезентує фізичну властивість матеріального об’єкта, явища, процесу, яку можна охарактеризувати кількісно, наприклад: *величина електричного кола, величина струму, диоксидтриметил, поліхлортрифторетилен, величина ваги подвоєння ДНК, величина сплеску трафіку, дублювання даних, величина попиту, величина пропозиції, величина фіксованої винагороди*; категорія **“показник”** у більшості випадків узагальнена характеристика якогось поняття, об’єкта, процесу, результату, властивостей, виражена в числовій формі, наприклад: *будівельно-технічні показники проекту, технічні показники меліоративного комплексу, технічні показники систем масового обслуговування, показники моніторингу довкілля, показник природного руху населення, кількість відвідувачів сайту, кількість показів ролика, кількість показів банера, показник виробничо-збутової діяльності, показники ергометричності товару, показники конкурентоспроможності, показники стандартизації та уніфікації товару* тощо; категорія **“коефіцієнт”** виражає числовий множник, наприклад: *коефіцієнт теплопровідності матеріалу, коефіцієнти підсилення напруги та струму, коефіцієнт безводної нафтовіддачі, коефіцієнт розчинності газу, коефіцієнт дисперсії даних, коефіцієнт конверсії, коефіцієнт ліквідності, коефіцієнт прибутковості* тощо; категорія **“обчислюваність”** виражає ознаку кількості, характеристику явищ, предметів, процесів за ступенем розвитку або інтенсивності, ознаку інтенсивності, міри, ступеню, сили, рівня, наприклад: *рівень завантаження потужностей, інтенсивність світла, діапазон комірок, технічний рівень пропозиції, діапазон толерантності, міра успішності змін* тощо; категорія **“одиниця вимірювання”** виражає абстраговане уявлення про загальний еталон, міру кількості, величини, обсягу речовини, наприклад: *аркуше-година, консультанто-година, консультанто-день, людино-година, людино-день, година експертизи, день експертизи, блок інжинірингу* тощо. Субкатегорія **“якість”** виражає сукупність суттєвих ознак, особливостей і властивостей, які відрізняють один предмет або явище від інших та надають йому визначеності.

Ця субкатегорія репрезентована, наприклад, такими ЛСПГ терміноодиниць: *надпровідність, надтекучість, ергономічність, суперматерія, хімія високих енергій, інертність процесу, персистентність змін, високі медіа, хай-тек, флорі-диск, бізнес-привабливість, комерційна привабливість, ефективні продажі, інформаційний хай-вей* тощо.

Категорія “**рух**” – одна з найважливіших категорій у філософії, психології, логіці, когнітивістиці. Це фундаментальне поняття наук про природу, суспільство й мислення. Розширення категорії відбулося в результаті осмислення людиною законів природи, спроб наукового осягнення світу – дослідження просторового переміщення, руху елементарних частинок і полів, руху й перетворення атомів і молекул, що включає в себе хімічну форму руху матерії; змін в структурі макроскопічних тіл і т.ін. Суспільні форми руху матерії виявляють різноманітні прояви свідомої діяльності людей, всі вищі форми цілеспрямованого перетворення дійсності. Розкриття взаємин між формами руху матерії має величезне значення для розуміння єдності світу, історичного розвитку матерії, для пізнання сутності складних явищ і практичного управління ними. Категорію “**рух**” реалізовано чималою кількістю одиниць відповідної ТГ у терміносфері новітніх технологій, наприклад: *реактивність, хімічна атака, провідність матеріалу, трансплантація, рух інформаційних потоків, трафік даних, IP-тунелі, Інтернет-експлорер, технології просування, експансія ринку* тощо. У зв’язку з виявами цієї категорії у людській свідомості актуалізуються базові уявлення про переміщення в просторі, активність / пасивність (як наявність чи відсутність зовнішнього руху), розвиток (прогрес) / занепад (регрес) (як внутрішній рух від одного до іншого стану), породження / поглинання (як початок або кінець руху), мінливість / стійкість (динаміка / статика) (як наявність чи відсутність внутрішнього руху), трансформація / модифікація (як зовнішній рух від одного до іншого стану), процеси та їх протікання тощо, які зазнають вербалізації у чималій кількості термінів, професіоналізмів, спеціальної лексики, зорганізованих у відповідній ЛСГ. Через значущість

категорії “**рух**” набуває актуальності й категорія “**зміна**”, адже часто під рухом розуміють будь-яку зміну взагалі. У зв’язку з цим, рух визначають як форму існування матерії та її загальний атрибут. Аристотель розрізняв шість видів руху: виникнення, знищення, зміна якості, збільшення, зменшення, переміщення [1].

Категорію “**рух**” у сфері новітніх технологій можна структурувати за субкатегоріями: “**переміщення в просторі**”, “**активність / пасивність**”, “**розвиток (прогрес) / занепад (регрес)**”, “**породження / поглинання**”, “**мінливість / стійкість (динаміка / статика)**”, “**трансформація / модифікація**”, “**процес**”, які виявляють себе в таких ЛСГ: “**переміщення в просторі**”, наприклад: *міжпланетні польоти, квазітрахоїдальна траєкторія, транслокація рибосоми, трансдукція генетичної інформації, аеротаксис, мережі передавання даних, каналне передавання голосу, переміщення модальності повідомлення тощо*; “**активність / пасивність**”, наприклад: *активний / пасивний робочий орган борони, наведена активність в радіології, активні наночастинки, активований комплекс, радіаційна активність, атомна активність, сонячна активність, спокій речовини, термоядерний синтез, активність химерних білків, інгібітор / активатор ферментів, Інтернет-активність, активність / пасивність форуму, активність присутності в соцмережах, відвідуваність сайту, креативна активність молоді, трейд-промо-активність, механіка промо-акцій, БТЬ-активність, інноваційна активність тощо*; “**розвиток (прогрес) / занепад (регрес)**”, наприклад: *деградаційна відмова техніки, розвиток технічних засобів, стратегія технічного переозброєння, оптимізація процесів експлуатації, демпфуюча сила, інвертний підсилювач, операційний підсилювач, підсилювач-детектор, розвиток ґрунту, відновлення речовини, лігування молекул, ампліфікація, акселерація ембріона, стимулюючий релізінг-фактор, денудація земної кори, андрогенез, абразія, експлантат, проліферація, інтенсифікатор сигналу, агрегування даних, реорганізація інформаційної системи, налагодження програми, регресія даних, зростання інформаційного потоку, прогресія в*

Ексель, розвиток особистості, розвиток самосвідомості, оптимізація управління підприємством, оптимізація бізнесу, модернізація продукції, еволюційне впровадження організаційних змін, еволюційність критеріїв, опір інноваціям тощо; “породження / поглинання”, наприклад: інсоляція, електрогенератор, інфільтрація, автополіплоїдія, аллополіплоїдія, проліферація, генерація даних, генерування сигналу, накопичення даних, мультиплексування, формування портфеля замовлень, генерація конкурентоздатних ідей тощо; “мінливість / стійкість (динаміка / статика)”, наприклад: динаміка обертального руху, динамічність енергосистеми, динаміка популяцій, динаміка біоценозу, динаміка матеріальної точки, динаміка моделі даних, динамічність інформаційної системи, динаміка конфлікту, динаміка валютного курсу, динамізм ділового кола, плаваюча ставка, волатильність ринку тощо; “трансформація / модифікація”, наприклад: перегрупування блоків атомів, пластичні деформації, перебудова виробничих систем, розширення меж вимірювання амперметра, модернізація мотоблока, раціоналізація виробничої мережі, еволюційна біологія, меліорація клімату, суцесія, оздоровлення ґрунту, амплітудна модуляція сигналу, аналого-дискретне перетворення, дефрагментація диску, апгрейд, модуляція сигналу, агрегація даних, зміна локусу контролю, диверсифікація виробництва, ротація персоналу, логістична стратегія просування продукції тощо; “процес”, наприклад: відхилення напруги від номінальної, провал напруги, електромагнітна індукція, рекомбінація генів, алотропія, ізомерія, акселерація миші, завантаження операційної системи, кешування диску, сегментація пам'яті, стиснення даних, комерціалізація технологій, персоніфікація заробітків, мозковий штурм, візуалізація результатів тощо.

За визначенням Є. М. Позднякової, усвідомлення простору й часу визначає поведінку людини в навколишньому середовищі й пов'язане з усіма мовними категоріями. “У цьому сенсі можна говорити про глобальний системотвірний характер категорій простору й часу щодо номінативної діяльності людини” [8, с.10].

Категорія **“час”** у термінології новітніх технологій – одна з найважливіших, яка виформовує окрему ТГ. Будь-який процес – темпоральний, має часову протяжність, експліковану в семантиці терміна або відновлювану на концептуальному рівні в акті розуміння редукованої когнітивної одиниці (одиниці розуміння Р. Теммерман), що співвідноситься з цим терміном. Для новітніх технологій категорія **“час”** має свою специфіку, пов’язану зі скороченням часу на розроблення нової технології, швидким упровадженням її в дію та швидкою заміною одних технологій іншими. Найбільший відсоток темпоральних термінів входить до терміносфери соціогуманітарних технологій, оскільки ця сфера має справу з процесами, які відбуваються в певні часові проміжки.

Виявлення часових ознак дозволило виокремити такі субкатегорії, кожна з яких репрезентує відповідна ЛСГ термінів: **“повторюваність у часі”** (наприклад: *спорадичність фаз, епізодичність циклів, циклічність реакції*); **“одночасність”** (наприклад: *синхронізатор наночастинок, ізохронність а-частинок*); **“частота та ритмічність”** (наприклад: *безперебійний струм, варіація зарядів, імпульсне збудження іонів, фарадеєвський резонанс*); **“послідовність подій / явищ: початок – продовження – кінець”** (наприклад: *ініціал, генератор, екстраполяція, фініт, компіляція*); **“тривалість – короткочасовий / довготривалий період”**, **“обмежений – умовно обмежений – необмежений період”** (наприклад: *тимчасовий файл, фрагментація, безліміт-зв’язок*); **“перевищення часової межі”** (наприклад: *овертайм, надчасові, таймовер*); **“співвіднесеність з майбутнім / минулим часом”** (наприклад: *критичні технології, неотехнології, неокосметологія, неотризол, неофідин*); **“змінність у часі”** (наприклад: *гравітаційно-хвильові осциляції, І-брана, гравітаційна змінна, змінність випромінення*); **“локалізація в часі”** (наприклад: *ефемеріда, аберація, нутація*).

Отже, терміносферу новітніх технологій репрезентують такі первинні (універсальні, загальнофілософські, фундаментальні) категорії, як **“матерія” / “речовина”, “рух”, “простір”, “час”** (реалізуються в ТГ), кожна з яких

поділяється на субкатегорії різного ступеня градації: “об’єкт” / “предмет”, “елемент” (реалізуються в ТПП, що виформовується на межі взаємодії двох ТГ – “матерія” / “речовина” і “простір”); “властивість об’єкта / предмета” (об’єктивується в ЛСГ, що підпорядковується ТПП “об’єкт” / “предмет”) – “форма”, “розмір”, “довжина”, “ширина”, “висота”, “місце у просторі”, “маса”, “вага”, “кількість”, “якість” (об’єктивується в ЛСПГ тематичної групи “матерія” / “речовина”); “протяжність” / “фрагментарність”, “точка відліку” / “місцезнаходження” / “локалізація в просторі”, “вертикаль” – “глибина” / “низ” // “висота” / “верх”, “горизонталь” – “праворуч” / “ліворуч”, “попереду” / “заду”, “наближеність” / “віддаленість”, “вмістище” – “внутрішнє” / “зовнішнє”, “частина / ціле” / “сегмент простору” (реалізуються в ЛСГ тематичної групи “простір”); “переміщення в просторі”, “активність” / “пасивність”, “розвиток (прогрес) / занепад (регрес)”, “породження” / “поглинання”, “мінливість” / “стійкість” (“динаміка” / “статика”), “трансформація” / “модифікація”, “процес” (реалізуються в ЛСГ тематичної групи “рух”); “повторюваність у часі”, “одночасність”, “частота” / “ритмічність”, “послідовність подій / явищ: початок – продовження – кінець”, “тривалість – короткочасовий / довготривалий період”, “обмежений – умовно обмежений – необмежений період”, “перевищення часової межі”, “співвіднесенність з майбутнім / минулим часом”, “локалізація в часі”, “змінність у часі” (реалізуються в ЛСГ тематичної групи “час”).

Список використаних джерел

1. Аристотель. Сочинения. В 4 т. (Серия «Философское наследие»). М. : Мысль, 1975 – 1983. – Т.2. – 436 с.
2. Голованова Е. И. Введение в когнитивное терминоведение : учеб. пособие / Е. И. Голованова. – М. : Флинта : Наука, 2011. – 224 с.
3. Григорьев А. А. Репрезентация лексических категорий в языковом сознании : дис. д-ра филол. наук / А. А. Григорьев. – М., 2005. – 362 с.
4. Гумбольдт Вильгельм фон. Избранные труды по языкознанию / Вильгельм фон Гумбольдт. – 2. изд. – М. : Прогресс, 2000. – 398 с.

5. Гуреева Е. И. Отражение в спортивной терминологии элементов профессионального знания других сфер деятельности / Е. И. Гуреева // Языки профессиональной коммуникации: третья междунар. науч. конф.: сб. науч. тр. / ЧГУ. – Челябинск, 2007. – С. 128–131.
6. Кубрякова Е. С. Язык и знание: на пути получения знаний о языке : Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. Рос. академия наук. Ин-т языкознания. М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
7. Манерко Л. А. Новая методика исследования категоризации в лингвистике // Вестник Моск. ун-та. – Сер. 9. – Филология. – 2000. – №2. – С. 39–52.
8. Позднякова Е. М. Словообразовательная категория имен деятеля в английском языке. – М.; Тамбов, – 1999. – 256 с.

Стасюк Т.В.,
канд.филол.наук, доцент,
заведующая кафедрой иностранных языков,
Днепровский государственный
аграрно-экономический университет,
г.Днепро, Украина

**ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКАЯ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ ПЕРВИЧНЫХ
(УНИВЕРСАЛЬНЫХ / ОБЩЕФИЛОСОФСКИХ /
ФУНДАМЕНТАЛЬНЫХ) КАТЕГОРИЙ
В ТЕРМИНОСФЕРЕ НОВЕЙШИХ ТЕХНОЛОГИЙ**

Статья является очередным этапом изучения актуального вопроса современной когнитивной лингвистики - терминологической репрезентации ментальных категорий в языке специального назначения. Целью разведки является представление фрагмента анализа механизмов работы сознания человека по освоению окружающего мира и воплощение знания о мире в специальных ментально-языковых структурах - категориях мышления и интерпретации знания о мире. В этой статье внимание сфокусировано на первичных (универсальных / общефилософских / фундаментальных) категориях и их репрезентации в терминосфере новейших технологий. Выявлены особенности воплощения идей, отражение процессов восприятия, осмысления и трактовки явлений технологической действительности. Основные группы первичных категорий найдены методами лексической категоризации, которые лежат в основе классификации тематических групп, лексико-семантических групп, рядов терминов. Исследуемые универсальные категории представлены в многообразии субкатегорий, широко функционируют в сфере новейших технологий.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика; категории знания / мышления; терминологическая репрезентация; первичные категории; универсальные категории; общефилософские категории; фундаментальные категории.

Stasyuk T.V.,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Head of Philology Department,
The Dnipro State University
of Agriculture and Economics,
Dnipro, Ukraine

**TERMINOLOGICAL REPRESENTATION OF PRIMARY (UNIVERSAL /
GENERAL PHILOSOPHICAL / FUNDAMENTAL) CATEGORIES
IN THE TERMINOLOGICAL SPHERE OF HIGH TECHNOLOGIES**

*The article represents the study of the actual issue of modern cognitive linguistics - the terminological representation of mental categories in the language of special purpose. In modern linguistics, cognitive aspects of the study of both language functioning and language nature become **relevant**. The **special attention** is focused now on the question of terminological representation of mental categories, the ways of implementing a special knowledge in a term. The **aim** of the article is to trace the peculiarities of the terminological representation of the primary (universal / general philosophical / fundamental) categories in the terminology of high technologies. The **tasks** of the study include the following stages of analysis: to consider the lexical categorical model of the terminology of high technologies, which can be represented as a conglomerate of lexical categories; to investigate the realization of the categories "matter", "movement", "space", "time", which most fully reflect the essence of the primary, empirical knowledge; to consider the subcategory division of each class within the four specified categories reflecting the basic characteristics of the universe organization. The **scientific novelty** of the paper is revealed in the attempt of introducing the fragment of the theory of Sociocognitive Terminology into scientific use in Ukraine. **Attention is focused** on primary (universal / general philosophical / fundamental) categories and their representation in the terminological sphere of high technologies. The main groups of primary categories are found by **methods** of lexical categorization, which underlie the classification of thematic groups, lexico-semantic groups, series of terms. The investigated universal categories are represented in a variety of subcategories, widely functioning in the field of high technologies.*

Keywords: cognitive linguistics; categories of knowledge / thinking; terminological representation; primary categories; universal categories; general philosophical categories; fundamental categories.